

Němci

Monika Kuncová

Address(es) of author(s) should be given

Preprint online version: April 29, 2026

ABSTRACT

Context. An abstract should be given

Aims. An abstract should be given

Methods. An abstract should be given

Results. An abstract should be given

Conclusions. An abstract should be given

Key words. Keywords should be given

Západoněmecký kancléř Willi Brandt pokleká před pomníkem obětem povstání ve varšavském ghettu. Snímek kajícího gesta obletěl svět.

Jak se Němci vyrovnávali s nacistickou minulostí

Šedesát milionů mrtvých. Zpustošená Evropa. Hrůzy přesahující lidské chápání... A přesto byl potrestán jen zlomek válečných zločinců. Kdyby totiž měli být odsouzeni všichni viníci, skončila by ve vězeňských celách většina německého národa.

Monika Kuncová

Čím dokázali nacisté zfanatizovat tolik lidí? Jak se Němci vyrovnávali s nacistickou minulostí? A bylo vůbec možné dosáhnout spravedlnosti pro oběti?

O tom jsem si povídala s filozofem a historikem Filipem Grygarem a s religionistou a farářem Církve československé husitské Janem Rokytou, kolegy z Filozofické fakulty Univerzity Pardubice.

„Jako běžní občané trpíme dojemem, že když někdo vystudoval univerzitu, tak nemůže páchat zvěrstva či podlehnout pověrám. Bohužel může. Jak řekl T. G. Masaryk, vysoká inteligence a získané tituly nezaručují slušnost, čestnost ani morálku,“ konstatuje Filip Grygar.

„Vinu za válku nenesl jen Hitler a špičky NSDAP. A není pravda, že nacisté by-

li primitivové a že s nimi mlčící většina souhlasila ze strachu. S nacisty sympatizovalo padesát milionů ze sedmdesátimilionového národa a drtivá většina Němců tím či oním způsobem profitovala na úkor desítek milionů zmařených životů. Mezi nacisty a esesáky byla spousta vysokoškoláků, i se dvěma doktoráty. Osm ze sta dozorců v concen-

Foto Muzeum Gotta Warszawskiego

tračních táborech byli možná sadisté, ale ti ostatní byli obyčejní otcové a matky od rodin, kteří se účastnili brutálních perzekucí, protože Židy nepovažovali za lidi," podotýká historik.

V neklidné poválečné době prudce vzrostl německý nacionalismus, umocněný traumatem z prohrané války a pocitem křivdy z versailleské smlouvy. Skutečnou hybnou silou holokaustu se však stal antisemitismus. „Středověké křesťanství vytvořilo antisemitické stereotypy, nacionální socialismus však dotáhl nenávist k Židům až ke genocidě. Společnost ovládla paranoia z ohrožení židovským spiknutím, která fungovala bez ohledu na fakta. Němci válku považovali za očistu, za kreativní násilí, jež vybuduje nový, lepší svět – bez Židů. A proti tomuto obecně sdílenému bludu žádná faktická argumentace nefungovala," popisuje Jan Rokyta.

„Prostě se krůček po krůčku nechali svést, tak řečeno zblbli. Byli to lidé vy-

chováni na univerzitách už od 19. století k poslušnosti vůči autoritám, vymyté mozky napříč společnostmi, ve které chyběly záchytné demokratické páky. Nehledě na to, že vstup do NSDAP pro mnohé představoval pragmatický byznys," dodává Filip Grygar.

„Milosrdná smrt“ pro postižené

Genocidu by nebylo možné realizovat bez podpory intelektuálních elit: právníků, státních úředníků, armádních důstojníků, průmyslníků a obchodníků, univerzitních profesorů, biologů a především lékařů, kteří rasovou teorii uvedli k životu. Němci k ní byli vychováni v učebnicích, médiích i propagandistických filmech – a začínala u vlastního národa.

S nacistickým režimem kolaborovali skoro všichni. Kdo však chtěl, mohl vědět, stačilo otevřít oči

„Povinností rasové hygieny musí být pozorně eliminovat morálně podřadné lidské bytosti," hlásal rakouský zoolog Konrád Lorenz, nacista, sociální darwinista a duchovní otec eugeniky. Školáci se v biologii učili, co je „čistá rasa“. A v matematice počítali příklady tohoto typu: „Roční náklady státu na jednoho duševně nemocného činí 766 říšských marek. Na státní náklady žije v Německu 8300 hluchých a slepých, 20 600 mrzáků a 167 000 duševně nemocných. Kolik geneticky zdravých rodin by při průměrném měsíčním nájmu 60 říšských marek mohlo za tuto sumu rok zdarma bydlet?“

Stačilo několik let, a eutanazie „nevzdělatelných idiotů“ se stala běžnou praxí. Akce dostala krycí název T4 a byla ukončena v létě 1941. Výsledek: 70 273 zavražděných. Německý národ byl za tichého souhlasu všech vrstev společnosti „očistěn“ a zároveň psychicky připraven zajít ještě dál.

Hitlerův Mein Kampf a norimberské zákony z roku 1935 „na ochranu německé krve“ poskytly ideový a právní podklad ke genocidě Židů, Cikánů a Slovanů. Celý národ sjednotila myšlenka Drang nach Osten: oprávněného tažení na východ za půdou a „životním prostorem“. Pokud eutanazie postižených budi-

la zpočátku rozpaky, pronásledování Židů poskytlo obchodní příležitosti a nadšení z vítězného válečného tažení Evropou převládalo zbytky svědomí.

Nejhorší byli lékaři

Není náhoda, že z hlediska profesního zastoupení bylo mezi odsouzenými válečnými zločinci nejvíce lékařů. „Valná část personálu z akce T4 přešla k vyvražďování praceneschopných a k průmyslové podobě smrti v koncentračních táborech," konstatuje Jan Rokyta.

Pozadu nezustávali ani průmyslníci. K největším Hitlerovým přívržencům patřila ocelářská společnost Thyssen a Krupp, která přezbrojila armádu. Automobilky Porsche, Auto Union (předchůdce Audi), Daimler-Benz (předchůdce Mercedes-Benz) a BMW vyráběly tanky, letecké motory a další komponenty pro armádu, přičemž využívaly otrockou práci vězňů a nuceně nasazených. Stejně jako krejčí Hugo Boss, který šil košile a uniformy pro armádu, SS, SA i Hitlerjugend.

Chemický a farmaceutický konglomerát IG Farben, k jehož nástupcům patří dnešní výrobce léků Bayer, chemická firma BASF a fotografická společnost Agfa, dočkal cyklon B pro plynové komory a sponzoroval Mengeleho experimenty na lidech. Pobočku vybudoval přímo v Osvětimi, stejně jako Siemens, jehož ředitel Rudolf Bingel patřil k přátelům Heinricha Himmlera. Stavbu koncentračního tábora financovala Deutsche Bank, elektrifikaci zařizovala společnost AEG.

Kdo chtěl vědět, věděl

O státní zakázky se ucházely také univerzity, zejména pokud šlo o nacistický jaderný výzkum. „Dlouho přetrvávala konspirace, že němečtí fyzikové nevyrobili atomovou bombu z principu, že se pouze snažili o sestavení jaderného reaktoru jako mírového zdroje energie. To byla lež. Výzkum je fascinoval, pracovali na něm dobrovolně a rozhodně přítom netrpěli výčitkami svědomí, ani když pro ně tisíce žen z koncentračního tábora Sachsenhausen zpracovávaly hrubou uranovou rudu za děsivých podmínek a bez ochranných pomůcek," říká Filip Grygar.

A co „obyčejní“ Němci? „Desítky let se tvrdilo, že nic netušili. Dnes víme, že

s režimem vědomě kolabovali skoro všichni. Sama Hitlerova sekretářka Traudl Jungeová na konci života přiznala, že kdo chtěl, mohl vědět, co se kolem něj děje, stačilo otevřít oči," podotýká Filip Grygar.

„Zaměstnancům IG Farben muselo být jasné, že obrovské množství cyklonu B není na hubení hmyzu. A strojevedoucí věděli, co se děje v táborech, kam sváželi Židy," popisuje.

„Němci běžně potkávali zubožené vězně a nuceně nasazené, kteří se ploužili jako stíny jejich městy, pracovali jako otroci v továrnách nebo odklízeli sutiny z rozbombardovaných univerzit a domů. Mnozí na vlastní oči sledovali, jak mizí lidé z jejich okolí. Dokonce i německé děti na sebe na ulici pokřikovaly: ‚Zase vezou další do plynu!‘ nebo ‚Ty nejsi dost chytrý, odveze tě šedý autobus!‘ – což byl neblaze proslulý autobus, který odvázel postižené nebo nepohodlné obyvatele do likvidačních center eutanazie,“ vypočítává historik.

„Desítky let se také tradovalo, že genocida byla záležitostí členů SS a jejich operačních jednotek, zatímco obyčejní

vojáci wehrmachtu se na ní nepodíleli. V roce 2001 však byly objeveny tisíce stran přepisů šokujících odposlechů vojáků zajatých v Anglii a ve Francii, které je usvědčovaly z hrůzné genocidy na východě. Obyčejní chlapi okolo padesátky tam třeba vědomě popravovali židovské maminky s dětmi, protože to pro ně prostě nebyli lidé,“ dodává Filip Grygar.

Statisíce vyvázly bez trestu

„Odplata za zločiny se musí od nynějška stát jedním z hlavních válečných cílů,“ prohlásil Winston Churchill už v roce 1941. Když však Spojenci válku vyhráli, zjistili, že představy o potrestání a realita se rozcházejí.

Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku vynesl v letech 1945 až 1946 rozsudky nad čtyřicetivysokými postavenými nacisty, přičemž dvanáct z nich – mezi nimi zakladatel gestapa a vrchní velitel Luftwaffe maršál Hermann Göring a náčelník vrchního štábu wehrmachtu Wilhelm Keitel – bylo odsouzeno k trestu nejvyššímu. V Norimberku měl být souzen i průmyslník Gustav

Krupp, pro jeho pokročilou demenci však bylo řízení zastaveno.

Na norimberský soud navázaly procesy v jednotlivých okupačních zónách. Americký vojenský tribunál odsoudil třináct ze čtyřicetivaceti obviněných ředitelů IG Farben k trestu vězení, nejdéle na osm let. K pěti letům vězení za deportace francouzských Židů do Osvětimi byl odsouzen nacistický státní tajemník, člen SS a Himmlerova štábu Ernst von Weizsäcker, otec pozdějšího prezidenta SRN Richarda von Weizsäckera. Na svobodu se dostal po roce a půl díky amnestii. Po zaplacení horetní sumy jako odškodnění byl z vazby ve francouzském Dijonu bez soudu propuštěn člen NSDAP a SS-Oberführer Ferdinand Porsche. Také nacističtí Hugo Boss vyvázl po odvolání pouze s pokoutou.

Mnozí Němci popírali realitu: Plynové komory neexistovaly! Jsme přece civilizovaný národ!

Když chtěli Spojenci vytvořit v zónách speciální německé soudy, zjistili, že jaksi chybí lidé. Oponenti režimu skončili v koncentračních táborech a devadesát procent německých právníků a státních úředníků za války kolabovalo s nacisty. Což platilo o většině profesí.

„Německá společnost byla nacisty tak prolezlá, že to bez nich prostě nešlo. Pokud by odsoudili nebo třeba jen vyhodili z práce všechny provinilce, okupovaná země by se zhroutila,“ konstatuje Filip Grygar.

Eugenik pediatrem

Nejpřísněji postupovali ve své okupační zóně Sověti, ovšem jen do roku 1949. Po vzniku Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německo nechali i oni veškerou denacifikaci na Němcích samotných. A bývalí nacisté na úřadech se k trestání moc neměli. Navíc už se spouštěla železná opona a Západ se zajímal spíš o budování hráze proti komunismu. A tak nakonec unikly potrestání statisíce nacistů: za zločiny proti lidstvistosti jich bylo odsouzeno přibližně padesát tisíc.

Trestu se vyhnuli také špičkoví raketoví odborníci. Nacističtí a Sturmbannführer

Dělníci z francouzské továrny UGINE-DEGESCH, filiálky IG Farben, kde se vyráběl cyklon B.

Foto Wikimedia Commons – Engineer Copie

Sudetští Němci vítají německé jednotky vstupující do Chebu v říjnu 1938.

Foto German Federal Archives

SS Wernher von Braun, duchovní otec V-2, přešel do amerického zajetí ještě před koncem války i s kolegy, plány a testovacími prototypy. Za azyl se odvděčil vývojem balistických střel a vesmírných raket, měl mimo jiné značný podíl na přistání Američanů na Měsíci v roce 1969.

V samotném Německu pak vědecké instituce třetí říše hladce vpluly do poválečného života i s nacisty na palubě – včetně rasových hygieniků. Otmar von Verschuer, válečný ředitel berlínského Institutu císaře Viléma (dnes Společnost Maxe Plancka), jehož za války zásoboval vzorky získanými pokusy na osvětlemských věznicích Josef Mengele, navázal na své výzkumy jako profesor lidské genetiky na univerzitě v Münsteru.

Lékař Werner Catel, odpovědný za systematické vyvražďování mentálně postižených dětí v programu eutanazie, se stal ředitelem dětské kliniky a profesorem pediatrie na univerzitě v Kielu. Konrád Lorenz, který za války zkoumal potomky smíšených německo-polských manželství z hlediska vhodnosti k poměnění, obdržel za objevy ohledně chování zvířat v roce 1973 Nobelovu cenu.

Své kolegy, bývalé nacisty, pak léta hájil poválečný prezident Společnosti Maxe Plancka Otto Hahn, nositel Nobelovy

ceny za chemii a jeden z mála „slušných Němců“, kteří nikdy nevstoupili do NSDAP.

Kanclér na kolenou

„Bezprostředně po válce Němci nedokázali přijmout odpovědnost za devastující míru zla, které rozpoutali. Hlava nemohla ty hrůzy pojmut,“ podotýká Filip Grygar. A tak se mnozí uchýlili k popírání reality: Plynové komory neexistovaly! Takové věci jsme dělat nemohli! Jsme přece civilizovaný národ Goetha a Kanta!

Potrestání unikly statisíce nacistů: kdyby je Spojenci odsoudili, okupované Německo by se zhroutilo

K první vlně morálního vyrovnávání s nacistem došlo koncem šedesátých let, kdy se mladí Němci narození po válce začali ptát svých otců a dědů: Co jste dělali za Hitlera? Ti se ovšem k hříchům z mládí moc nehlásili. Obrovský poprask proto vzbudil Willy Brandt, první západoněmecký kancléř, který po válce na-

vštívil Polsko: 7. prosince 1970 položil věnec k pomníku povstání ve varšavském ghettu – a přitom nečekaně mlčky poklekl. „Udělal jsem to, co dělají lidé, když jim dojde řeč,“ uvedl později ve svých pamětech.

„On, který to nemá zapotřebí, klečí za všechny, již to zapotřebí mají, ale nepokleknou – protože k tomu nemají odvahu nebo to učinit nemohou. Přiznává vinu, kterou sám nenese, a prosí o odpuštění, o něž prosit nemusí. Klečí za Německo,“ napsal tehdy magazín Der Spiegel. (Brandt žil od roku 1933 až do konce války nejprve v Norsku a pak ve Švédsku.) O rok později získal Willi Brandt Nobelovu cenu míru.

Nečekané kající gesto ovšem předběhlo dobu. Samotné Poláky zaskočilo tak, že komunistická cenzura pokleknutí vystříhla. A v Německu zvedlo obrovskou vlnu kritiky, demonstrace, a dokonce výhrůžky smrti.

„Od války muselo uplynout půl století a minout dvě generace. K opravdovému vypořádání s nacistem došlo až po znovusjednocení Německa po roce 1990. Němci se své minulosti dokázali postavit čelem, až když většina bývalých nacistů vymřela,“ uzavírá Filip Grygar.

monika.kuncova@pravo.cz